

Eğitimin Tanımı Üzerine

Cavit BİNBAŞIOĞLU

Her gün kullandığımız şu eğitim terimi üzerinde hiç düşündünüz mü? Çeşitli yayınlara bakıldığı zaman değişik tanımlarla karşılaşınca insan bu konuda biraz düşünmek istiyor. Çeşitli tanımlara bakıldığı zaman, bunların hepsinde de —eleştirilebilecek bir taraf bulunsa da— doğru bir taraf vardır; fakat bunların pek çoğu eğitimi doğrulukla anlatmaktan uzaktır. Hani, şu fil öyküsünü bilirsiniz. Fili bir grup köre götürmüşler. Kimisi filin ayağına dokunarak filin bir direk olduğunu söylemiş; kimisi de filin kulağına dokunarak filin bir yorgan olduğunu söylemiş. Çeşitli eğitim tanımlarının da buna benzer bir görünümü var.

Eskiler, iyi bir tanım için, «efradını câmi, ağıyarını mâni olmalıdır» demişlerdir. Bu sözün anlamı, iyi bir tanım, o kavramı oluşturan bireyleri, yani öge yahut özellikleri kapsamalı, böyle olmayanları da dışarıda bırakmalıdır, demektir. Kuşkusuz, bu, eğitim terimi için de böyle olmalıdır.

Eğitim konusu üzerinde durup eğitimi tanımlayan pek çok kimse gelmiş geçmiştir, bu dünyadan. Bunu, Eflatun'dan başlatabiliriz. Gelip gidenlerin hemen hepsi, eğitimin başka başka yönleri üzerinde durarak eğitimi tanımlamışlardır. Daha doğrusu, kimisi eğitimi tanımlamış, kimisi eğitimin amaçlarını göstermiş; kimisi de eğitimin nasıl olması gerektiğinden söz etmiştir. Burada bunlar üzerinde durmayacağız.

Eğitim tanımı üzerine bir şey söyleyebilmek için eğitimin niteliğine yönelik şu kullanışlara dikkat edelim : «Ali çocuğunu iyi yetiştirmiş.» Buradaki «yetiştirmek» sözü eğitmek anlamındadır. «On parmağı hünerli» sözü de kişinin yeti ve yeteneklerini geliştirmiş olduğunun bir anlatımıdır. Buradaki «geliştirmek» sözü de eğitmek anlamındadır. «Yanlış bir eğitim sonucu çocuk bu hale düşmüş» sözü de çocuğu eğitmek amacıyla hazırlanan ortamın ve kendisine yapılan etkilerin clumsuzluğunu anlatır. Dilimizdeki ve başka dillerdeki bu ve benzeri kullanışlar incelenirse, bunların hepsinde de «eğitim» olgusunun temelde, bir «yetiştirme», «geliştirme», yani çocukta doğuştan varolan içsel güçleri «ortaya çıkarma ya da yöneltme» durumunun söz konusu olduğu görülür. Doğaldır ki buna, sonradan,

ler de eklenmiştir; yahut bu kültürel birikimin ve toplumsal değerlerin etkisi altında gelişen başka öğeler de girmiştir. Buna bakarak, eğitimin temelde eski çağdan beri zaman zaman söylenen daha çok «içten dışa» doğru giden bir gelişme süreci olduğu kabul edilebilir; yoksa kimilerinin sandığı gibi, daha çok «dıştan içe» doğru yapılan bir etkiler dizgesi değil. Bunu, bir bitkinin, örneğin bir gülün yetişmesine benzetebiliriz. Gül, daha tohum ve fide halinde iken gelişmeye, yani tomurcuklanmaya ve çiçeklenmeye elverişli bir durumdadır. İçinde bulunduğu ortama, sağlanan olanaklara ve bakımda gösterilen titizliğe göre, sonradan şu ya da bu biçimi alır. Bu bakımdan, gül ya da çiçek yetiştiren kimse ile insan yetiştiren yani eğiten kimse arasında bir benzerlik vardır. Bir İngiliz sözlüğü olan Cassell's Dictionary'ye göre eğitim (education) sözcüğü, «eğitmek» (to educate) mastarının ad biçimidir. Bu sözcüğün de anlamı «çocuk yetiştirmek, büyütmek», «çocuğun zihinsel ve ahlâksal güçlerini **geliştirmek** ve **istenilen biçime getirmek**». (1969 basımı, s. 360). «Eğitim» de aynı sözlüğe göre, zihinsel ve ahlaksal yetilerin düzenli olarak yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sürecidir. Genel nitelik taşıyan başka sözlüklerde de eğitim için hemen hemen aynı anlamlar verilmiştir. Eğitim yerine eski terim olarak kullanılan «terbiye» için de Osmanlıca-Türkçe Sözlük'te «besleyip yetiştirme, büyütmek» anlamları verilmiştir. (M. Nihad Özön'ün sözlüğü, 1971, s. 784)

Gerek günlük konuşmalardan ve gerekse sözlüklerden anlaşıldığına göre, eğitim teriminin özünde birbirleriyle içiçe bulunan üç kavram yatmaktadır: **Yetiştirme, geliştirme, büyütmek**. Bu da eğitimin, daha çok aslında varolan bir gücü ortaya çıkaran bir süreç oluşunun başka bir belirtisidir. Gerçekten eğitilmiş kişinin en belirgin özeliği, onun, bütün yeti ve yeteneklerini —tıpkı on parmağı hünerli sözü ile demek istendiği gibi— geliştirmiş olmasıdır, yani görünüşte olmayan bir şeyin (gizli bir gücün), herkesçe kabul edilecek bir biçimde ortaya çıkmasıdır. Zihinsel ve kasal (adali) nitelikte olan bu güçler (yeti ve yetenekler), eğitim aracılığıyla en yüksek düzeye ulaştırılır. Eğiticinin ödevi, bu sürecin, sağlıklı bir ortamda, sağlıklı bir biçimde ve belki de en uygun sürede, en uygun biçimde oluşmasını sağlamaktır; ama, eğitim yalnızca bu yönüyle ele alınırsa, yine de yetersiz olmaz mı? Nitekim, eğitime, sonradan başka anlamlar da verilmiştir. Buna göre, eğitim, yalnızca kişinin kendisine bağlı bir süreç değildir. Kişinin içinde yaşadığı toplum da kişiye, ürettiği olumlu değerleri verir. Bunun içindir ki, «eğitim bir toplum işidir» sözü sık sık kullanılır. Bu nedenle eğitim toplumsal bir süreç olarak kabul edilir. Toplumun duygu, düşünce ve inançları, ahlak kuralları, bu süreçle ilgili değerler arasında yer alır. Kişi, bilinçli ya da bilinçsiz olarak bunların etkisi altın-

da kalır. Okullarda bunların «olumlu» yani «bilimsel» olanlarına yer verilir. Bu nedenle, gerek kişinin, gerekse bilimin, çevrenin ve zamanın değişebilirlik özelliği ile okullarda yer alan öğretim, aynı zamanda bir eğitim sayılır. Çünkü, okul, bu konularda bilimin ve toplumun dışına çıkamaz; yahut, çıkmayacağı kabul edilir. Böylece eğitimin kendisinin, doğal olarak, gerek bireysel, gerekse toplumsal nitelikte olsun, «ileri», yahut «ileriye yönelik» bir süreç olması gerekir. Kendini yineleyen değil, kendini geliştiren bir süreç. Elimdeki başka bir sözlük (English ve English'lerin «Karşılaştırmalı Psikolojik ve Psikanalitik Terimler Sözlüğü») eğitim için şöyle bir tanım vermiştir: «Çalışma ve öğretim sonucu olarak kişide (gelişen, ortaya çıkan) istenir (desirable) değişiklikler, yahut ilerlemeler»dir. (Logmans, 1959, s. 169) Bu tanımda geçen «çalışma», düzenli ve düzensiz olarak kişiye yapılan etkiler ve kişinin bu yolla kendi kendini geliştirmesi olarak kabul edilirse —ki öğretim zaten düzenli bir çalışmadır— yukardaki düşünüşe oldukça uyan bir tanım sayılabilir; ama bunun da eksigi, «istenir, yahut istenebilen değişiklikler» sözüne belirli bir açıklık getirilmemiş olmasıdır. Nedir istenebilen değişiklik? Örneğin, birisi birisine toplum tarafından kabul edilmeyen (burada geçen «toplum» sözü ile büyük toplumu amaçlıyoruz) «hırsızlık» davranışını kazandırmak isterse, buna «eğitim»mi diyeceğiz? Kuşkusuz, çok özel anlamıyla bu da bir eğitimidir; fakat eğitim çevrelerinde kabul edilebilecek bir eğitim değildir. Genel anlamıyla eğitim değildir, çünkü bu davranış, toplumun olumlu değerleriyle çatışır; çok özel anlamıyla bir eğitimidir, çünkü kişi, başka bir kimse üzerinde istenen doğrultuda, uygun bir ortam içinde, istediği davranışı geliştirmiştir. Buradan, eğitimin iki türlü tanımlanabileceği, yahut eğitimin en azından iki anlamı olabileceği sonucu çıkar: Biri genel nitelikte olan ve toplum tarafından kabul edilen, diğeri de özel anlamı, yahut belirli kişiler ve çevrelerce kabul edilen anlamı. O halde, iyi bir eğitim tanımı, bunları dikkate almak zorundadır.

Son yıllarda, gerek kimi ders kitaplarında, gerekse günlük konuşmalarda —eğitim için yukardaki tanımın ağır bastığı bir kaynaktan yararlanmış olsa gerek— «Eğitim, bireyin kendi yaşantıları yoluyla istendik davranış değiştirmedir» biçiminde bir tanımla karşılaşırız. Bu tanım, eğitim alanlarının bir bölümü, özellikle «öğretim» kısmı için belki geçerli bir tanım olabilir; ama, tüm eğitim alanları için geçerli bir tanım olamaz, sanırım. (Burada «belki» sözünü kullanmam her şeyin eğitimin elinde olmadığını belirtmek içindir. Örneğin, eğitim psikolojisinin «gelişim» kısmında öğrenciye verilecek eğitim için böyle söz etmek, çağını çoktan geçmiş bir görüş olan, çocuğu, istenilen biçim verilecek bir bal mumu gibi kabul etmek demek olur. Bu mümkün müdür? Yapılacak eğitim tanımının bütün eğitim alanları için geçerli olması gerekmez mi? Eğitimin tanımın-

da kişinin yeti ve yetenekleri gözardı edilebilir mi? «Bu terimlerle anlatılmak istenenler, eski ruhbilim (Yeti psikolojisi) anlayışına uygundur» deyip işin içinden çıkabilir miyiz? Kişide yeti ve yetenekler olarak adlandırılan bellek, dikkat, imgelem ve uslamlama gibi güçlerin varlığını «davranışlar» olarak saptamıyor muyuz? O halde, eğitimin tanımını yapacak kimse, bunları görmezlikten gelmemelidir. Nitekim bu düşüncelere uygun gelen bir görüş. Carter V. Good'un «Eğitim Sözlüğü»ne yansımıştır. Bu sözlükte eğitim için iki tanım verilmiştir. Biri, «eğitim» denince ilk akla gelen genel anlamıdır ki yukardaki endişelerimize bir yanıt niteliğindedir. Ona göre, eğitim, «kişinin geliştirdiği yetenekler ve tutumlar ile içinde yaşadığı toplumdaki olumlu (pozitif) değerler ve diğer davranış biçimleri yoluyla kişide oluşan süreçlerin tümü»dür. (1973 basımı, s. 202) Amaçlı ya da amaçsız olsun, eğitim, temelde böyle bir süreç (birbiriyle ilgili, bir amaca yönelik bir dizi değişiklik)tir. Daha özel bir anlam taşıyan eğitimin ikinci anlamı ise şöyle belirtilmiştir: «Seçilen ve denetim altında tutulan bir çevrede (özellikle «okul» gibi) kişinin etki altında bulunduğu toplumsal süreç. «Bu da amaçlı olarak yapılan bir eğitimi anlatır. Bu tür bir eğitim olumlu ya da olumsuz yönde yapılabilirse de biz, gene eğitimden, olumlu yönde gelişen davranış değişikliğini anlamalıyız. Nitekim, aynı sözlük, bu tanımın hemen arkasından şöyle bir açıklama yapmak gereğini duymuştur: «Kişiler, böylece, en uygun (optimum) bireysel gelişme ve toplumsal güce, yahut yeterliğe (iktidara) erişebilirler.»

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Eğitim konusunda iki görüş vardır. Bunun birincisi eğitimin içten dışılığı ikincisi de dıştan içeliği. Ta ilk çağlardan beri bu iki görüşü savunagelenler vardır. Günümüzde ise birinci görüşü ruhbilimciler, ikinci görüşü de toplumbilimciler savunurlar. Bununla birlikte, bu konu, henüz zihinsel düşünmeden (speculation) kurtulmuş değildir. Kimi konu ve durumlarda birincilerin, kimi konu ve durumlarda ikincilerin haklı olduğu görülebilir; fakat, genel kullanışlarda her iki görüşe de yer veren bir tanımdan yola çıkmak daha uygun gibi görünüyor. Özel amaçlar için eğitimin tanımlanması, eğitimin genel niteliğinin belirtilmemesi için bir neden olmamalıdır.